

Zora Mintalová Zubercová
Ilustroval František Hříbal

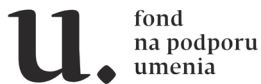
Zdravia, šťastia vinšujeme

Naše ľudové tradície a sviatky

*Zdravia, šťastia
vinšujeme*

Naše ľudové tradície a sviatky

Publikáciu z verejných zdrojov
podporil

Copyright © Zora Mintalová Zubercová 2019

Illustrations © František Hříbal 2019

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2019

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme ani nijakými prostriedkami, či už elektronickými, alebo mechanickými, vo forme fotokópií či nahrávok, respektíve prostredníctvom súčasného alebo budúceho informačného systému a podobne bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-556-4135-5

Zora Mintalová Zuberová

Ilustroval: František Hříbal

*Zdravia, šťastia
vinšujeme*

Naše ľudové tradície a sviatky

slovar

Obsah

<i>Na úvod</i>	6
<i>Zima</i>	11
Tichý a pokojný advent	16
Deň svätého Ondreja	19
Deň svätej Barbory	25
Deň svätého Mikuláša	28
Deň svätej Lucie	33
Deň svätého Tomáša	38
Štedrý deň a Štedrý večer	42
Prvý sviatok vianočný – Božie narodenie	51
Druhý sviatok vianočný – Deň svätého Štefana	58
Betlehemci	62
Silvester a Nový rok	67
Traja králi od Východu	72
Roztopašné fašiangy	77
Svadba	82
Deň svätého Blažeja	86
Deň svätého Gregora	90
<i>Jar</i>	95
Predveľkonočné obdobie	100
Morena, Dedko a Lesola	105
Veľkonočný týždeň	112
Deň svätého Juraja	123
Deň svätého Marka	128
Máj, čas ľúbosti	130

<i>Leto</i>	137
Zelené Turíce	142
Tradičné detské leto	147
Letný slnovrat a Jánska noc	153
Sviatok kosenia lúk	161
Sviatok zožatého obilia	165
Narodenie a krst	171

<i>Jeseň</i>	175
Jesenné sviatky Panny Márie	179
Hroznom voňajúce vinobranie	184
Škola volá	190
Hojné a požehnané hody	197
Deň svätého Demetra	202
Sviatok všetkých svätých a Pamiatka zosnulých	209
Skon a pohreb	213
Užitočné i samopašné priadky	215
Deň svätého Martina	221
Deň svätej Kataríny	226

<i>Na záver</i>	231
Slovníček	235
Literatúra a pramene	243

Na úvod

Žijeme v 21. storočí, vo svete technických vymožeností, informačno-komunikačných technológií, ktoré nám uľahčujú život a dokážu nás i mnohému naučiť. Napriek tomu máte, najmä pred Vianocami či Veľkou nocou, veľa otázok. Týkajú sa minulosti, života vašich starých, či dokonca prastarých rodičov. Na niektoré otázky vám odpovedia i rodičia, starí rodičia či učitelia. Niektoré odpovede sa dajú nájsť v knihách, na internete, tie jednoduchšie je možné i vytušiť. No na viaceré otázky často nedostanete uspokojivú či zrozumiteľnú odpoveď. Ide hlavne o ľudové tradície, o ich dávny pôvod, o minulé i dnešné sviatky, o spôsob života v minulosti. Ten je aj pre väčšinu dnešných dospelých neznámy a nepredstaviteľný.

Naši dávni predkovia na dedine boli počas celého života úzko spätí s prírodou, s opakujúcimi sa prácami na poliach, lúkach, vo vinohradoch, v záhradách i v hore. Od toho všetkého závisel ich život, to, či budú mať dostatok jedla, alebo budú trpieť hladom. Kedy si ľudia nevedeli vysvetliť prírodné zákony, striedajúce sa ročné obdobia, kolobeh života. Poznali len leto a zimu, mali strach z tmy, zo zimy, z búrky, ohňa, neúrody, hladomoru, chorôb. Keď sa chceli chrániť, prinášali obety zlým démonom, používali zaklínadlá, zariekanie, čary. Tie sa objavili hlavne počas kalendárnych a výročných sviatkov, no aj pri prácach na poli či v lese. Bolo v nich mnoho pradávnych obyčajov i novších náboženských obradov. Vyskytovali sa v nich ľudové zvyky, niektoré predkresťanské obrady, mágia, objavovala sa v nich úcta, strach, no aj zábava. Tak žili generácie našich predkov, pre ktorých bola základom rodina, pracovitosť a čestnosť, viera v Pána Boha, úcta k ľuďom a láska k rodnej pôde.

Platilo to aj o časoch, keď žila starká vašej prastarej mamy alebo prababky, čo bolo pred asi stopäťdesiatimi rokmi. Vtedy chudobní ľudia na dedinách bývali v malých drevených alebo hlinených domoch s jednou izbou. Strechu mali z krátkych drevených doštičiek, ktoré volali **šindle**, alebo bola strecha na ich domoch zo slamy. Bohatí bývali vo väčších murovaných domoch, ktoré mali viacero izieb a strechu zo škridle. V domoch však nemali elektrinu, ústredné kúrenie, kúpeľňu s teplou vodou, chladničku, mrazničku ani práčku. Nikto sa nevozil autom, necestoval lietadlom, nepočúval rádio, nepozeral televíziu. Ľudia nepoužívali internet, tablet ani mobil, pretože nič z toho neexistovalo. Ako teda žili, nenudili sa? Z čoho sa tešili, z čoho boli smutní alebo nešťastní? Čo robili v nedeľu, ako oslavovali sviatky, narodeniny, meniny, svadbu? Chodili k dievčatám na Veľkú noc kúpači a šibači, dostávali deti a dospelí na Vianoce darčeky? Ako oslavovali Silvestra a aký bol ich prvý deň v novom roku?

Kedysi dávno sa nový kalendárny rok nezačínal 1. januárom a nekončil sa 31. decembrom, keď má meniny Silvester. Pre našich prarodičov na dedinách aj v poľnohospodárskych mestečkách bol dôležitejší hospodársky a cirkevný rok. Začínal sa chladnou a tmavou jeseňou, ktorú už všetci považovali za zimu, pokračoval jarou a letom. Hospodársky rok sa skončil vtedy, keď ľudia na jeseň dokončili prácu na poliach, lúkach, v záhradách a vo vinohradoch. Do komôr, pivníc, stodôl a sypární uložili všetku úrodu, ktorá im mala vystačiť až do čias, kým sa v záhradách a na poli neurodili prvé plodiny. Do maštali a chlievov schovali zvieratá, aby v zime nepomrzli. Potom sa Pánu Bohu poďakovali za úrodu a požehnanie a mohli si oddýchnuť. Na Všetechsvätých išli na cintorín, upravili hroby, zapálili na nich sviečky. Gazdovia spočítali,

ako hospodárili, vyplatili sluhov a slúžky a dohodli si s nimi službu na ďalší rok. Keď sa blížil adventný predvianočný čas, všetci sa pripravovali na Vianoce. Často chodili do kostola, modlili sa, spievali starodávne piesne, obdarovávali biednych. Adventom sa začínal nový cirkevný rok. Adventom a zimou, cez ktorú bolo z celého roka najviac sviatkov a ľudových zvykov, sa začína aj naša kniha. Rozdelili sme ju podľa ročných období na štyri kapitoly. Je o najdôležitejších, najzaujímavejších a najkrajších ľudových tradíciách. Je o ľudových zvykoch a sviatkoch, ktoré oddávna alebo dlhý čas dodržiavali ľudia na dedine a vždy odovzdali nasledujúcej generácii. V minulosti si ľudové tradície všetci ctili a vážili. Každý si ich pamätal, aby vedel, čo má robiť v zime, na jar, v lete a na jeseň a aby to všetko naučil svojich potomkov. Tak sa ľudové tradície, vzácne dedičstvo našich predkov, uchovávali a po stáročia dedili z rodičov na deti. Skúsme si ich priblížiť, spoznať, pochopiť a zapamätať z lásky a úcty k našim dávnyim predkom.

Lima

Kedysi pradávno ľudia nepoznali zákony prírody tak ako teraz my. Nevedeli, prečo sa každý rok pravidelne strieda zima, jar, leto a jeseň. Podľa nich bolo len leto a zima. Keď sa skracovali dni a predlžovali noci, mysleli si, že to zlí démoni premohli slnko, ktoré znamenalo dobro a život. Leto odišlo, začala vládnuť tma, studený vietor, zima a mráz. Aj keď sa to každý rok opakovalo, naši dávni predkovia sa zakaždým báli, že slnko už nikdy viac neuvidia. Mali strach, že tma a chlad ostane navždy a oni v zime zomrú. Aby tomu zabránili, chceli zlé sily odohnať, a tak cez dlhú a chladnú zimu vykonávali mnoho obradov a úkonov. Až oveľa neskôr pochopili jarnú a jesennú rovnodennosť a to, že existujú vlastne štyri ročné obdobia. Napriek tomu sa svojich dávnych obyčají a predstáv ešte dlho nedokázali úplne vzdať, lebo niektoré predkresťanské slávnosti slnovratu a nového roka mali v sebe hlboko zakorenené.

Naši sedliacki predkovia mali v zime viac voľného času, nuž sa mohli stretávať. Úrodu už mali uloženú v komorách a pivniciach. Do **stodôl** (veľkých drevených hospodárskych budov na konci dvora) uložili slamu a seno pre dobytok, kone a ovce. V **sypárňach, sýpkach** (menších drevených alebo murovaných, vždy zamknutých hospodárskych stavbách) mali obilie a múku, ktorá im mala vydržať až do žatvy. V zime už preto mohli byť doma.

V dome bývali rodičia, ktorých si všetci ctili a vážili, ich ženatý syn s rodinou, slobodní synovia i dcéry. Niekedy žilo v jednom dome dvanásť aj štrnásť ľudí. Menšie domáce práce robili v izbe, väčšie práce v **pitvore** (tmavej chodbe). Starí aj mladí gazdovia opravovali, čo bolo pokazené. Prešivali **postroje** (kožené výstroje na kone), vyrábali hrable alebo cepy. Ženy a dievčatá priadli, na **krosnách** (drevenom ručnom zariadení na výrobu tkanín) tkali

plátno, šili. Po zakáľačkách, keď bolo čo dať na stôl, párali perie do perín a vankúšov. Cez deň sa však rýchlo zotmelo, nuž museli svietiť sviečkami, kahančekmi, lampášmi, neskôr petrolejovými lampami. Ich svetlo však bolo slabé a za oknom vládla hlboká tma. Ľudia sa tmy a zimy báli a nechceli byť sami. Keď sa zotmelo, rodina sa stretla, prišli susedia i priatelia. Takto spolu sa cítili dobre a zabudli na strach. Najlepšie im bolo v izbe pri vykúrenej peci a teplom bylinkovom čaji s medom. Starí aj mladí sa rozprávali, spomínali, spievali. Deti sa tak od malička učili pesničky, napríklad o zime.

*Čože je to za zlý vietor, bude zima, mráz,
zamrzla nám studienočka, nieto vody zas.
Vezmi sekerečku, prerúb studienočku, bude voda zas!*

Malé aj väčšie deti sa najviac tešili na rozprávky o vílach, vodníkoch, zvieratách, o dobrých a múdrych ľuďoch, ale aj na príbehy o zbojníkoch, najmä o ich kapitánovi Jurajovi Jánošíkovi. Rozprávky počúvali so zatajeným dychom, niekedy aj zabudli cmúľať sušené slivky alebo jabĺčka, ktoré im dala stará mama. Keď im starká rozprávala strašidelné rozprávky o strigách, strigôňoch a čarodejníkoch, síce sa báli, ale s dospelými bol ich strach menší. Starí ľudia radi rozprávali i dávne povesti o hradoch a mocných kráľoch, o krásnych princeznách a strašných drakoch, o udatných rytieroch, ktorí zachránili všetkých dobrých ľudí. Pretože v rozprávkach dobro vždy zvíťazilo nad zlom, deti sa od malička učili byť dobré, pomáhať rodičom, súrodencom, starým ľuďom. Keď ich potom niekto pochválil, ich rodičia boli spokojní, lebo príslovie hovorí: *Dobré deti, najväčšia radosť rodičov.*

V zime mali deti aj rôzne povinnosti. Dievčatá pomáhali mame, chlapci otcovi. No ak bol sneh a mali chvíľu času, dobré a suché **kapce** (vysokú teplú obuv z hrubého súkna), vybehli von. Guľovali sa, skákali do hlbokého snehu, stavali snehuliakov. Na hlavu im dali starý deravý hrniec, namiesto nosa mrkvu, oči a gombíky urobili z uhlíkov z pece. Často sa brodili vo vrždiacom snehu, spúšťali sa na dlhých saniach z kopcov, šmýkali sa na šmykľavkách, na zamrznutom potoku či jazierku. Deti z bohatých rodín sa korčuľovali alebo po ľade tísli pred sebou v malých sánkach sestričku či bračeka. Väčšie deti sa lyžovali s jednou dlhou palicou. Keďže domov chodili uzímené a premočené, hriali sa pri peci. V dedinských domoch na širokú pec aj vyliezli. Potom sa starých rodičov, ktorí často spávali na teplej peci, vypytovali, kedy bude deň svätého Mikuláša, či sa majú veľmi báť na svätú Luciu a o koľko dní budú Vianoce.

V zime bolo totiž najviac sviatkov z celého roka. Ľudia na dedinách aj v mestečkách netrpezlivo očakávali predvianočné obdobie. S ním sa spájal advent, pôst aj začiatok nového cirkevného roka. V tom čase bolo niekoľko stridžích dní, keď mali veľkú moc zlé sily. Starí aj mladí sa ich veľmi báli. Nuž preto večer pred stridžimi dňami aj cez ne dodržiavali rôzne príkazy a zákazy. Dospelí často používali magické prostriedky aj čary, len aby zmenšili moc zlých síl a vyhnali ich. Ženy a dievčatá vymetali kúty od zlých duchov, cesnakom robili krížiky. Všetci jedli cesnak, ktorý ich mal ochrániť pred bosorkami. Mládenci robili hluk, buchot a hurhaj, dospelí používali svätenú vodu aj trojkráľovú kriedu, predpovedali budúcnosť a počasie, dievčatá kúzlili a čarovali. Zima bola aj preto zvláštna, jej sviatky magické i čarovné a pre všetkých nezabudnuteľné. Vo vianočných sviatkoch sa spájali dávne oslavy

zimného slnovratu s náboženskými sviatkami narodenia Ježiša Krista. Všetci sa na ne veľmi tešili. Postretala sa celá rodina, skončil sa dlhý pôst, na ľudí čakali tradičné sviatočné jedlá. Vtedy aj tí najchudobnejší mali na stole aspoň nízky chlebič a prázdny koláč. Deti z bohatších rodín dostali darčeky, chudobné deti chodili po domoch vinšovať a koledovať. Tešili sa z koláčov, orieškov, jabĺčok i drobných peňazí, ktoré dostali.

Niekoľko dní po Novom roku nasledoval sviatok Troch kráľov a za nimi roztopašné fašiangy. Dospelí a mládež sa zabávali, starí ľudia už len spomínali na svoje mladé roky. Starých ľudí si všetci vážili, lebo mnoho prežili a mali veľa skúseností. Mladší ich vždy pozdravili, prihovorili sa im, ak bolo treba, pomohli im, akoby boli rodina. Na dedine sa aj preto hovorilo: *Čo dedina, to rodina*. Starí ľudia poznali mnohé **povery** (viera v neskutočné, nadprirodzené súvislosti), **príslovia** (ľudové múdrosti) a **pranostiky** (predpovede o budúcich veciach, najmä o počasí). O počasí v zime hovorili aj takéto pranostiky: *Keď je do polovice zimy tuhá zima, v druhej polovici treba čakať oteplenie. Čím skorej sa začne zima, tým skorej prejde. Dlhá zima, krátke leto. Suchá zima, suché leto. Studená zima a mnoho snehu prinášajú pekné jaro. Keď zima dobre drží v decembri a v januári, bude pekný rok*. Podľa počasia v decembri predpovedali, aká bude v budúcom roku úroda obilia či kukurice: *Keď je december studený, je vždy s úrodným rokom spojený. V studenom decembri zem snehom prikrytá dáva budúcemu roku hodne žita. Aké veľké sú cencúle v decembri, také dlhé budú rúrky z kukurice*.

Tichý a pokojný advent

Zima našich prarodičov mala aj vďaka zaužívaným ľudovým tradíciám svoje magické čaro a zvláštnu atmosféru. Po dni svätej Kataríny utíchla hudba a spev, nesmeli sa tancovať, nemohli byť svadby. Všade bolo ticho a pokoj, pretože nastal **advent** – predvianočné obdobie, keď sa všetci pripravovali na narodenie Ježiša Krista. Starí aj mladí už zavčas rána chodili do kostola, modlili sa, spievali adventné piesne. Ľudia sa až do polnoci Štedrého dňa postili a nejedli mäso. Všetci sa snažili byť dobrí a pomáhať druhým, najmä chudobným, opusteným a sirotám. Podľa cirkevného kalendára sa adventom začínal nový cirkevný rok. Slovo advent má veľmi starý pôvod. Pochádza z latinského slova *adventus* a v cirkvi znamená príchod Ježiša Krista, ktorý sa má narodiť na Prvý sviatok

vianočný. Advent trvá štyri nedele pred sviatkom Narodenia Pána (Ježiša Krista). Rovnako ako dnes, ani za čias, keď žili naši predkovia, nemal advent presne určený dátum. Začínal sa prvou adventnou nedeľou, ktorá mohla byť od 27. novembra až do 3. decembra. Za ňou nasledovali ďalšie tri, takže spolu išlo o štyri adventné nedele. Advent sa končil 24. decembra, čiže na Štedrý deň, po západe slnka.

Keď sa začal advent, gazdiné a domáce panie mali veľa práce. Museli vyčistiť a vyumývať hrnce, hrnčeky, pekáče, drevené lopáre a vahančeky, aby v nich neostal ani kúšтик masti. Namiesto nej si na varenie a pečenie nachystali slnečnicový, no predovšetkým ľanový alebo konopný olej. Získaval sa lisovaním ľanových a konopných semienok v **zábojoch** – veľkých drevených lisoch. V každom dome museli mať toľko oleja, aby im vystačil na prípravu jedál počas celého adventu. Kedysi dávno sa cez pôstne adventné obdobie, teda štyri týždne, nesmeli jesť žiadne mäso, klobásky, slanina, masť. Jedlá mali byť jednoduché a ľudia mali jesť len toľko, aby neboli hladní. Niekde jedávali len jedenkrát za deň. Výnimku mali iba starí, chorí a deti. Gazdiné a domáce panie chystali pôstne jedlá zo zemiakov, strukovín, z múky, kyslej a čerstvej kapusty, kvaky, zo zeleniny, sušených húb, z ovocia a z rýb. Často varili kaše, husté polievky, prívarky, múčne jedlá a cestoviny. Do jedál pridávali bryndzu, sušený syr, slivkový lekvár, bohatšie gazdiné pridali maslo. Ak rodina bola chudobná, jedlá boli veľmi skromné. Naopak, kto mal dosť peňazí, mohol si kúpiť aj morské ryby z cudziny.

Štyri nedele pred Štedrým dňom sa v kostoloch aj v rodinách zapalovali adventné sviečky, každú nedeľu jedna. Podľa Biblie predstavujú tieto štyri sviečky 4 000 rokov od stvorenia sveta až do narodenia Ježiša Krista. Každá sviečka teda znamená tisíc rokov.

Oveľa novšie a mladšie sú adventné vence so sviečkami. Za vznik adventného venca vďačíme Johannovi Hinrichovi Wichernovi (1808 – 1881), učiteľovi a vychovávateľovi v hamburskej škole. Jeho žiaci boli pred Vianocami takí nedočkaví, že sa pána učiteľa neustále vypytovali, kedy už bude Štedrý deň. Nuž preto pán Wichern v polovici 19. storočia urobil drevený veniec s 24 sviečkami a každý deň do Vianoc jednu z nich zapálil. Časom sa počet sviečok znížil a ostali len štyri, na každú nedeľu do Štedrého dňa jedna. Keď zhorela štvrtá sviečka, deti presne vedeli, že sa končí advent aj pôst a Štedrý večer klope na dvere.

Advent, advent, štyri sviece.

Prvá z nich sa zatrbliece,

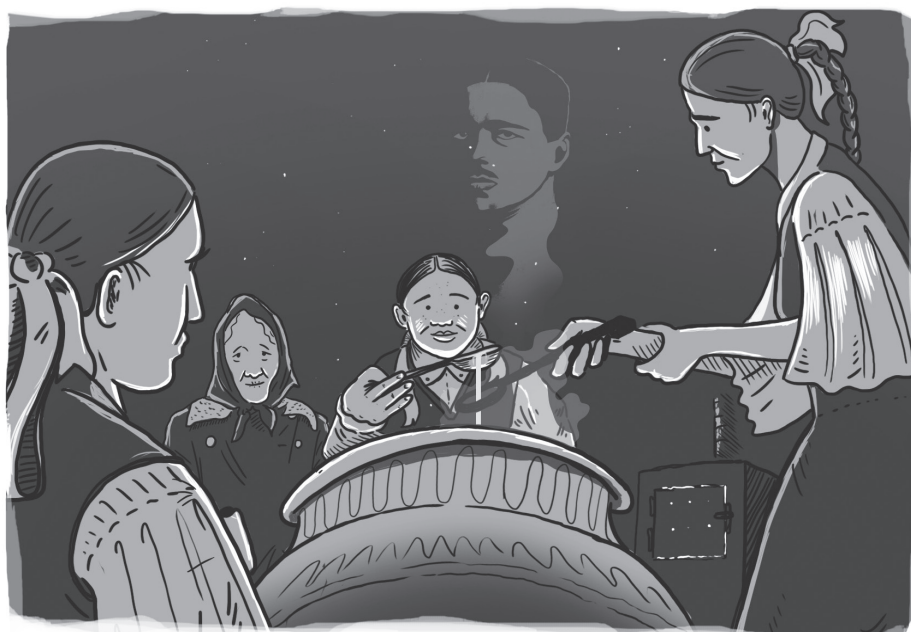
potom druhá, tretia zhorí,

donesieme stromček z hory.

A keď štvrtá planie stíška,

tešíme sa na Ježiška.

Kedysi dávno ľudia verili, že v predvianočnom adventnom čase sú niektoré dni veľmi zvláštne, až tajomné a vtedy si musia dávať veľký pozor.

Deň svätého Ondreja

(30. november)

Dni, ktorých sa naši predkovia veľmi báli, volali stridžie dni. Počas nich vraj mali nadprirodzené sily a bytosti – strigy, bosorky, strigôni a bosoráci – nesmiernu moc, chceli škodiť ľuďom aj ich dobytku. Kradli kone, divoko na nich lietali, zúrivo tancovali, vyvádžali na krížnych cestách. Kravám kradli mlieko, vedeli ľuďom a dobytku pričarovať rôzne choroby. Dokonca vraj dokázali premeniť ľudí na zvieratá, na hocijakú vec alebo potvoru. Preto sa ľudia pred nimi chránili ako sa len dalo. Večer pred stridžím dňom, aj počas neho, používali magické predmety, rastliny, dym z rastlín, zaklínadlá, presne dodržiavali rôzne zákazy, čarovali. V niektoré dni mohli predpovedať budúcnosť, počasie aj úrodu na poliach. Pre dievčatá však boli najdôležitejšie dni, keď sa mohli niečo dozvedieť o svojom budúcom ženíchovi.